

Študent ali beda življenja

Ne bi se veliko zmotili, če rečemo, da so današnji študentje (poleg policistov in duhovnikov) bitja, ki so najmanj sposobna razmišljati. Pravzaprav bi se težko zmotili, če bi se odločili, da študentsko vprašanje znova aktualiziramo tako, da parafraziramo in prepisemo še druge dele pamfleta *O bedi študentskega življenja*.¹ Paradoks pa je, da bi bila ta trditev napačna, čeprav ne bi bila zmotna. Prvi ključ za rešitev tega paradoksa ponuja že sam odnos današnjih študentov do zapuščine situacionistov.

Postavimo se v kožo kronično naivne (ali skrajno skeptične) osebe in si drznimo študente zadnjega letnika Fakultete političnih znanosti Univerze v Sarajevu vprašati, ali jih je ta ustanova kakor koli spoznala s pamfletom *O bedi študentskega življenja* ali Situacionistično internacionalo in kritiko te organizacije.² Enako zmeden odgovor bi dobili, če bi vprašanje zastavili študentom Pravne ali Filozofske fakultete. Vendar študentov FPV nismo izbrali brez razloga – nastanek njihove fakultete je ena od neposrednih posledic tukajšnjega študentskega upora, ki je nastal pod vplivom vseevropskih študentskih gibanj, na katera je močno vplivala SI.

Dejstvo, da sarajevski študenti komaj kaj vedo o SI ali dejavnostih evropskih študentov konec šestdesetih let, ni niti najmanj naključno. Kot tudi ne dejstvo, da so prav tedanji uporniški študenti danes profesorji, ki svojim študentom redno skrivajo ali mistificirajo svojo 'revolucionarno' preteklost. Pred uporniškim letom '68 ni bilo nikakršnega '67, niti mu ni sledilo '69. Po njej na Univerzi v Sarajevu *niso* – v Baudrillardovem smislu – osnovali niti FPV, kar lahko pri

¹ Pamflet *O bedi študentskega življenja* sem v bosanščino prevedel jeseni 1998. Prevod temelji na slovenskem prevodu Klavdije Poropat, ki je bil objavljen v tematskem bloku *Spektakularna razkritja* v *Časopisu za kritiko znanosti* (št. 182, leto 1997), medtem ko sem čakal, da zagrebški Arkzin izda *Debordovo knjigo Društvo spektakla. V Bosni in Hercegovini ni bil pamflet nikoli objavljen v celoti; odlomke so objavili v Transferu, glasilu Združenja študentov psihologije na sarajevski Filozofski fakulteti* (št. 2, jesen 1999).

² *Eno najbolj poglobljenih kritik SI lahko preberete v knjigi Luthra Blisseta *Nunc est bibendum / Notes for a counter-history of SI / A New Year's Eve in Naples / EPILOGUE?*, 1994.*

³ V devetdesetih letih sta se dogodkov iz l. '68 lotila dva sarajevska literata, in to na popolnoma nasproten način. Semezdin Mehmedinović (Sarajevo Blues) v slogu, ki bi ga lahko označili za dokumentarnega, opisuje posnetek Zdravka Greba, ki kot študentski junak pleza na tramvaj, ki so ga l. 1968 v Sarajevu zaustavile študentske barikade. Toda končni izdelek je skrajno romantičen in mističen. Veliko bolj intrigantno in nepopustljivo do mita to ikono dekonstruira Alma Lazarevska v romanu U znaku ruže: "Film, ki so ga posneli s 16 mm filmsko kamero in presneli na laže prenosljivi VHS, danes ljubosumno varuje Martin G. Martin G. ima rad, da se ga sprašuje o velikem dnevu njegove mladosti, o njem zna govoriti lepo in vzneseno. Posnetek pa začuda pokaže le nerad. (...) Dragoceni VHS oživi elektronsko sliko samo enkrat na leto, 2. avgusta zvečer. Njegov edini gledalec je Martin G., ki takrat praznuje rojstni dan. Na ekranu se pojavi slika in Martin G. strastno stiska daljinski upravljalnik. Mladi Lev, razgret kot mesec, v katerem je rojen, se po plezanju zravna. Tramvaj pod njim postane spomenik. Obsijan z jesensko svetlobo svojih let Lev pritiska na gumb in ustavi sliko. Levi niso debela, toda ta kdaj rad reče, da ga razpenjajo notranje letnice. V zamrznjeni avgustovski sliki na ekranu je čista srčika brez ene same letnice. Če ga v tem trenutku pokliče kak prisrčni voščilec, ki ne priznava

študentih te fakultete preverimo z anketnim vprašanjem: Kateri dogodek je usodno vplival na nastanek vaše fakultete? Dogodki l. '68 naj ne bi imeli nobenih vzrokov, zato bi bilo nesmiselno verjeti, da bi lahko povzročili kakršne koli posledice. Danes delujejo samo kot mit, zgoščen v nekaj sličicah, ki so že postale klišeji študentskega upora.³

Posledice ignorantskega odnosa do dogodkov konec šestdesetih let so, da ne obstaja niti ena analiza, ki bi te dogodke kakor koli povezala z našo bližnjo preteklostjo in sedanostjo. Analiz, ki bi raziskale daljnosežne vplive dogodkov iz l. '68 na anatomijo in fiziologijo seferiotske univerze in nastanek aktualnih nacionalističnih akademskih združenj, je prav toliko kot analiz socialistične in nacionalistične katedre. Samo en sarajevski teoretik si je upal natančno secirati truplo socialistične katedre, katere posamezni organi še naprej gnijejo tudi na nacionalistični univerzi. Mislim na Uga Vlaisavljevića in njegov članek *Politika znanja i neznanja*.⁴

Po Vlaisavljeviću je postsocialistični etnonacionalizem samo mutirana oblika socializma, ki se je tako zavaroval pred svojim dejanskim propadom. Prav sorodnost teh dveh pojavov, če ne celo njuna istovetnost, v razmerah razcvetelega nacionalizma otežuje razkrinkavanje bití socializma, zato "*nasledstvo socializma ostaja nepremišljeno (unbedacht). To nasledstvo je potlačeno v kolektivni zavesti in postaja nezavedna travmatska vsebina*".⁵ Ena od odlik socializma in nacionalizma, ki kaže, da za njima stoji ista 'globoka gramatika', je, da se vztrajno upirata učinkom modernizma. Znanstvene institucije so bile v protimodernističnih projektih socializma in nacionalizma še posebej pomembne: "Strategija boja proti moderni – kljub nuji in neizogibnosti njenega sprejetja – je morala poseči po njenem najmočnejšem orožju: znanosti".⁶ Za streljanje s tem orožjem je zadolžena kvazi-znanstvena, do včeraj humanistična, zdaj pa nacionalistična inteligenca: "narodnostno osveščeni" profesorji marksizma, filozofije, sociologije, politologije, književnosti, zgodovine, pedagogike. Nihče drug ne bi mogel bolje denuncirati znanstvenosti znanstvenega socializma. (...) Vsi so že vedeli – zlasti pa protagonisti (socialističnega) režima in njegove žrtve –, da je bila humanistična znanost zgolj akademska forma ali posebna oblika diskurza prav te politike, ki se je nenadoma zrušila. Najbolj so se tega zavedali tisti, ki so za ukvarjanje s to znanostjo dobivali državno plačo. (...) Po zaslugi znanstvene politike režima so bili glavni stebri režima prav univerzitetni profesorji, zlasti tisti z oddelka za humanistiko."⁷

A preden se vrnemo k študentom, ki poslušno živijo v senci Akademije, kot da ne bi niti opazili, da so se njeni socialistični atributi spremenili v nacionalistične, pogledjmo, kako Vlaisavljević obravnava znamenito leto '68. Njegove ugotovitve nakazujejo, da bi se Libknechtova pripomba o določenih zmagah, ki so sramotnejše od vsakega poraza, navedena v pamfletu O bedi ..., dala uporabiti tudi za 'zmago' študentskega gibanja na Univerzi v Sarajevu. Radikalne

politične zahteve, ki so jih postavili študenti, so samo pokazale, da je univerza že dobila preveč avtonomije, vendar je študenti niso znali izkoristiti, ker se je niso zavedali. Oziroma – če so bile humanistične vede na socialističnih univerzah zgolj akademske oblike politike, s katerimi so indoktrinirali mladino, potem je ustanovitev FPV pravzaprav pomenila zmago slavje te indoktrinacije. Ker so torej zadnji dokazi o obstoju študentove samozavesti propadli v trenutku, ko se je povzpел na svoj spomenik mestnega prometa, lahko leto '68 nič manj kot simbole študentskega upora razumemo kot najustreznejši simbol študentske nevednosti, pripeljane do vrhunca.

Nismo danes priča popolni odsotnosti razmišljanja študentov o svojem političnem položaju in to z grotesknejšimi posledicami kot leta 1968? Kot najnovejši primer za to bi lahko uporabili direndaj okoli poziva Odpora k vsesplošnem odporu proti Miloševićevemu režimu, ki se je začel letos pomladi in še traja. Tudi Odpor je doživel enako usodo kot demonstracije v Beogradu pozimi 1996/97. Čeprav jih je prvotno organiziralo študentsko gibanje, jih je kmalu prevzela opozicija. Še natančneje – sami študentski voditelji demonstracij so ulične akcije in zborovanja dali na voljo opoziciji, ki jih je, nacionalistična kot je, spremenila v 'protikomunistične' nacionalne shode, na katerih drug ob drugem transparente proti Miloševiću nosijo mladi, ki imajo radi rave, in tisti, ki so se pravkar vrnili z Ravne gore, na kateri so odkrili spomenik Draži Mihajloviću. Letošnja različica istega scenarija je še perverznejša – pred nekaj dnevi smo izvedeli, da je član Odpora postal nihče drug kot Dobrica Čosić. Na srečo ustanoviteljev Odpora Slobodan Milošević še vedno ni njihov član, ker je vprašljivo, ali bi njegovo morebitno zahtevo po članstvu sploh lahko zavrnil. ⁸

Vendar so za kanaliziranje protirežimskih potencialov nacionalistične stihije, ki jo vodi opozicija, odgovorni študenti sami – od samega začetka Odpora so poudarjali, da niso tukaj, da bi sami ponudili določeno politično strategijo, temveč da bi podprli obstoječe opozicijske sile. Zadeva je dobila absurdne razsežnosti – voditelji Odpora so s številnimi izjavami, v katerih ni manjkalo nemočnih groženj, opozorili, da *morajo* na čelo Odpora združeno stopiti opozicijski voditelji, kot sta Drašković in Đinđić, če naj se začne rušenje režima. ⁹ Ker voditelji Odpora niso hoteli ponuditi nikakršne politične iniciative, so suspendirali lastno politično subjektiviteto in to – kar je najbolj simptomatično – se jim šteje za največjo odliko:

“Študentski odpor je v Beogradu edina resna sila, ki bi lahko omogočila družbene spremembe. Zelo dobro je, da niso politična organizacija, da nimajo voditeljev, prostorov, da nimajo člana, pri katerem bi jim lahko posekali temelje.” ¹⁰

Kot čisto nasprotje študentov v Srbiji bi lahko navedli študente v BiH, od katerih se bom posvetil predvsem študentom na Univerzi v Sarajevu. Njihov molk je močnejši od vpitja beograjskih kolegov in v

pravice do posvečenega rojstnega dne, telefon dolgo zvonil. Če Martin dvigne slušalko, naredi dolg premor, preden se oglasi.” (U znaku ruže, Sarajevo, Bosanska knjiga 1997, str. 33–34.)

Razlika med Mehmedinovičem in Lazarevsko se v tem primeru paradoksalno kaže kot razlika med dokumentarnostjo, ki se izteče v patetiko, in okrutno ironijo, ki na koncu proizvede emocije.

⁴ Ugo Vlaisavljević, *Politika znanja i neznanja, Odjek, št. 2, poletje 1998, str. 13–22. Glej tudi to številko ČKZ.*

⁵ U. Vlaisavljević, *Ibid.*, str. 13.

⁶ U. Vlaisavljević, *Ibid.*

⁷ U. Vlaisavljević, *Ibid.* *Povezava med Vlaisavljevićevo analizo in situacionističnim diskurzom bi bila lahko predmet posebne analize, a kljub temu si privoščimo nekaj splošnih, nepretencioznih pripomb. Kakor je situacionistična teorija zanemarjala vsakršno bistveno razliko med poznim kapitalizmom in 'socializmom', bi to gotovo spregledala tudi skozi upiranje – na katerega opozarja Vlaisavljević – med modernistično naravo socialistične/nacionalistične (Gemeinschaft) in kapitalistične družbe (Gesellschaft) kot modernističnega fenomena par excellence. Situacionisti bi Vlaisavljevićev pristop verjetno označili za metodo, ki se ukvarja s površinskimi podrobnostmi, ki zakrivajo celoto. Kljub temu pa se zdi, da*

Vlaisavljević v nekem trenutku popolnoma prevzema ne le situacionistično frazo, temveč tudi situacionistično gardo: "Če bi se danes lotili kritičnega razmišljanja (...), bi to pomenilo predvsem kritiko epistemološke politike, ki osnuje oba totalitarna režima." A prav ko Vlaisavljević najbolj zveni kot situacionist, mu je najmanj podoben: "Zato bi morala biti depolitizacija univerze (...) prva politična naloga demokracije. Ta cilj bi s klasičnim besednjakom najlaže opredelili kot pridobivanje avtonomije univerze in osvobajanje družbenih in duhovnih ved od njihove kvazi-znanstvenosti, tj. izrazitih ideoloških vsebin." V situacionističnem smislu je to predlog za reformo, torej naiven, nesmiseln in neuresničljiv predlog, ki je režimu pisan na kožo. Še več, ta predlog ni slepa pega Vlaisavljevičevega teksta samo iz situacionistične perspektive, slepa pega ostaja tudi v kontekstu preostalega dela njegove analize. Če podobnega projekta ni bilo mogoče uresničiti v socializmu, kako naj bi bilo to mogoče v nacionalističnem sistemu, ki je, po Vlaisavljevičevih besedah "realnejši od realsocializma, če je to sploh mogoče".

⁸ Pravzaprav je tak trik ob študentskih demonstracijah leta 1968 uporabil tudi Josip Broz Tito. Na študentske proteste se je – pričakovano togo – najprej odzvala partijska nomenklatura, ki je študente obtožila, da ogrožajo mir, red in stabilnost države, torej

zadnjih nekaj letih so se oglasili le, kadar so jih k temu prisilile težave v zvezi z nastanitvijo v krajevnih študentskih domovih. Vse druge stvari v njihovem življenju in šolanju pa je odlično – korupcija, gospodarski zlom, brezvladje, povezava oblasti in kriminala, legalizacija ropov in druge odlike povojne Bosne niso dovolj, da bosanski študent odpre usta. Oglasil se bo šele, ko se vtaknete v njegovo nizkokalorično kosilo ali mu zagrozite z odvzemom študentske sobice. Bosanski študenti si ne prizadevajo, da bi svoje težave videli znotraj širšega družbenega okvira, kot posledice določene ideološke/politične konstelacije; ne opazijo, da so namesto kosa zemlje, na katerem bi v mračni različici *Kandida* okopavali svoj vrtiček, v resnici dobili minsko polje, iz katerega gledajo kosti.

Vendar nas navidezne razlike med beograjskimi in sarajevskimi študenti ne bi smele zavesti – vpitje prvih in molk drugih sta samo različna izraza iste študentske nemoči in marginalnega statusa. Veliko pomembnejše je poudariti, da študentje v ta položaj niso zašli zaradi represivnega režima, temveč zaradi aktivnega prevzema tega položaja oziroma brezkompromisnega zavračanja, da prevzamejo vlogo političnega subjekta.

Vrnimo se k izhodiščnemu paradoksu – vse študentske napake, ki jih pamflet urejeno našteva, pristajajo študentom na prostoru nekdanje Jugoslavije boljše, kot so pred tridesetimi leti pristajale francoskim študentom. Še več, dopolnili bi ga lahko z obtožbami, ki so povezane z našo neposredno zgodovino – da so se dali zavesti nacionalizmu in se priključili nacionalističnemu projektu, da so bili ubogljivi eksekutorji okrutnih zločinov itd. In pri tem bi se težko zmotili. Ne, tega ne bi smeli sklepati iz razloga in na način, ki so ga uporabili situacionisti, ne bi jih smeli vključiti v svojo ideološko tvarino, kot je to naredila SI. V čem je njena temeljna zmeta?

Morebitno pot do odgovora ponuja odkritje, ki je povezano s formalno platjo situacionističnega pamfleta. Za njegovo zgradbo je značilna določena točka preloma – medtem ko v prvem delu pamfleta avtorji naštevajo napake študentov, najdemo v drugem skico revolucionarne strategije. Ali ta zgradba ne zrcali prav tradicionalno, konservativno vzgojno metodo 'Drgnemo vam nosove in vas trpinčimo, da bi iz vas naredili ljudi', ki jo poznamo z različnih slik – od okrutnih učiteljev, ki so otroke šibali za najmanjši prestopok in jih prisiljevali, da so klečali na koruznih zrnih, do hollywoodskih stereotipskih brezčutnih vojaških častnikov, ki nabornike ponižujejo na vse mogoče načine, a pozneje spoznamo, da so ti častniki dobri po srcu in da vse to delajo le zato, da bi vojake, ki jih imajo očetovsko radi, pripravili na grozote bitke. Vprašanje, ki se mu ne moremo izogniti, se glasi: Zakaj SI, ki se je rada hvalila s svojo herostratsko antipatijo do vsega konservativnega, vztraja pri očitno banalno konservativnem *tepem-te-ker-te-imam-rad* pristopu do študentov? Psihoanaliza na to vprašanje odgovarja z vprašanjem, s katerim se odziva tudi na opisane scenarije: Kaj če je brutalni častnik v resnici

brutalen, očetovska toplina, ki se skriva za mučenjem nabornikov, pa je nekakšna zaščitna fantazma, s katero se njegovi vojaki (kot tudi idiotski gledalci, ki jih ujame takšna brutalnost) branijo pred mučenjem, ki ga izvaja. Ali – kaj če SI, ki se v obračunu s študenti obnaša kot okrutni učitelj, ki naj bi imel mehko srce in naj bi svojim učencem želel samo najboljše, ni nič drugega kot še en ideološki projekt, ki uporablja radikalni protikonzervativizem kot krinko za pravi konzervativizem, ki je veliko bolj tog od tistega, ki je vladal francoski družbi. In kaj če je vse to naredila le, da bi študente uporabila za svoje namene, da so jo torej vodili isti interesi, zaradi katerih so poskušali študente pridobiti tudi sovražniki situacionistov, kapitalisti/socialisti?

Utilitaristični moment je namreč brezmejen – nemogoče bi si bilo predstavljati pamflet, ki se začne z brezobzirno obsodbo študentov in se z njo tudi konča, ne da bi jim dal možnosti za popravek oziroma ki bi jih popolnoma odstranil iz svojega političnega projekta kot nekaj nepotrebne, ki bi jih križal.¹¹ Prav na tej točki pa srečamo še nenavadnejši moment – situacionisti ne ponujajo nobenega pogleda, nobenega namiga, kakšen naj bi bil študent po končani revoluciji, kakšen bi bil, če bi se osvobodil bremena napak, ki mu ga je naložila vladajoča ideologija, kakšno bi bilo njegovo življenje, izboljšano po situacionističnem receptu.

Ta nenavadnost izhaja iz tega, da avtorji pamfleta predpostavljajo obstoj študenta 'kot takega', kot subjekt, ki je lahko popoln in popolnoma konsistenten, in da so mu nasprotja, ki mu jih pripisujejo, podtaknjena in izvorno tuja. V skladu s to predpostavko pamflet že v naslovu in podnaslovu domneva, da poleg bede obstaja neka druga dimenzija študentskega življenja, in celo ponuja "skromen predlog za njegovo izboljšanje". Še več, projekti spreminjanja korumpiranega študenta in revolucionarno poslanstvo sta skladna postopka, a že samo dejstvo, da SI ne opredeli natančno, kaj bo posledica česa – ali bo študentovi emancipaciji sledila revolucija ali obratno –, zrcali negotovost situacionistov pri obravnavanju vprašanja študentov. Vendar ta dilema razen za diagnosticiranje nelagodja situacionistov nima kakšnega večjega pomena – veliko pomembnejše je za nas dejstvo, da situacionisti sploh predpostavljajo obstoj študentov, ki niso korumpirani, neodgovorni itd., oziroma študentov, ki bi si z uresničitvijo določenega političnega projekta 'vrnili' pravi obraz, svoje prvobitne vrline. V Lacanovem pomenu je ključni problem temeljna nemožnost te projekcije, njena zasidranost v domeno Realnega.

Na tem mestu lahko uporabimo avtobiografsko anekdoto režiserja Davida Cronenberga, povezano s snemanjem filma *Trk*, v katerem imata glavna junaka – promiskuitetna zakonca – številne spolne odnose z razmeroma neznanimi ljudmi in pozneje primerjata svoje izkušnje.

"Nekateri morebitni distributerji so rekli: 'Na začetku bi morala biti (filmska lika, op. N. J.) bolj normalna, da bi lahko videli, kje sta naredila napako.' Z drugimi besedami, naredil naj bi nekakšno

socialistični sistem. Toda v trenutku, ko so vsi pričakovali, da bo Tito v nagovoru narodu o študentskih protestih samo okrepil že izrečene obtožbe na račun študentov, je naredil prav nasprotno – zahteve študentov je označil za upravičene in od partijske nomenklature zahteval, da jih nujno reši.

9 Težko se je izogniti asociaciji na lacanovskega 'izginjajočega posrednika' – ali se govorniki Odpora ne obnašajo, kot da si želijo status 'izginjajočega posrednika'? Oni bodo tukaj, maksimalno bodo podprli opozicijo, katalizirali bodo politični obračun z režimom, opozicijo bodo pripeljali na oblast, potem pa se bodo preprosto umaknili, brez vsakršnih ambicij, da bi sodelovali v vladi. Politična gibanja denimo na Hrvaškem, pa tudi v BiH, kjer postaja socialdemokratska opcija čedalje bolj pomemben dejavnik oblasti, kažejo, da je režim mogoče spremeniti tudi brez tako velikodušne študentske ponudbe – niti na Hrvaškem niti v BiH se namreč študenti niso usiljevali kot organizirana skupina, ki je s svojim delovanjem pripomogla k vzponu SDP.

10 Vlada Divljan v intervjuju 'Sve je to samo slika', Zarez, št. 34, 22. 6. 2000.

11 Ironično – ni te oblike 'nezanimanja' za študente pokazal nacionalistični diskurz? Študenta sploh ne interpelira kot takega, temveč izključno kot

nosilca nekih drugih lastnosti – študenta nagovarja kot nekoga, ki se je pripravljen žrtvovati za blaginjo države, potencialnega vojaka, žsina' naroda itd., a nikoli kot študenta. (Ironija je, da študent na ta način tudi danes deli usodo delavcev, saj znotraj nacionalističnega diskurza 'kot taki' ne obstajajo niti pripadniki delavskega razreda.) Situacionisti ravnajo popolnoma drugače – podrobno naštevajo vse napake študentov, ki jih – v tem primeru gre za francosko politično prizorišče šestdesetih let – kapitalistični sistem neguje, in katere name-ravata stalinistična in socialistična opozicija izkoristiti za novačenje študentov v svoje vrste. Razliko med obema diskurzoma lahko izkažemo tudi v psiho-analitičnem registru – nacionalistični diskurz uporablja fantazme o študentih, medtem ko je situacionistični popolnoma potopljen vanjo.

¹² Cronenberg on Cronenberg, uredil Chris Rodley (London Boston: Faber and Faber, 1997), str. 194.

¹³ Jeanne L. Schroeder, *The End of the Market: A Psychoanalysis of Law and Economics*, Cambridge: Harvard Law Review, 112. zvezek, št. 2, december 1998, str. 518.

Usodno privlačnost. Srečen par, mogoče še pes ali zajec ali morda otrok. Potem pa v avtomobilski nesreči spoznata te grozne ljudi in naredita napako. Odgovoril sem: 'To ni dobro, ker je z njima že zdaj nekaj narobe, zato ju skušnjava lahko premami.'¹²

Ne bi mogli tega trditi tudi za študente? Nikoli ni bilo niti enega nebednega, nepodredljivega, neubogljivega študenta, ki bi zašel v bedo zaradi 'zunanjih okoliščin', ideologije, družbenega porekla itd. Prav nasprotno – študenti so od nekdaj bedni, odvisni od trenutne ideologije. Še več, o idealnem študentu ne moremo govoriti, ker ne obstaja (in tudi nikoli ni obstajal) v stvarnosti ker ne more obstajati *niti v teoriji*. Zato lahko ta neprispodobna utvara, s katero računa pamflet, obstaja le v domeni lacanovskega Realnega, logično paradoksnega, neizrečenega. Zato nam pamflet na koncu ne more ponuditi niti podobe dobrega, popolnega študenta – čeprav v zadnjih odlomkih izvemo, kako naj bi bila videti avtentična revolucija, ni nobenega namiga o tem, kakšen položaj bi v postrevolucionarni družbi imeli študentje, kakšne lastnosti bi jih odlikovale itd.

Zato bi bila največja kritika avtorjev situacionističnega pamfleta podobna tisti, ki jo je Jeanne L. Schroeder namenila ekonomistom, ki predpostavljajo popolni trg, da bi oblikovali zakone, s katerimi bi dosegli rezultate na popolnem trgu. Schroederjeva izhaja iz predpostavke o radikalni nemožnosti popolnega trga, ki je teoretično nemogoče in kot tako leži v domeni lacanovskega Realnega: 'Pretvarjanje, da je mogoče opisati, kaj bi se zgodilo na popolnem trgu, je fantazma v lacanovskem pomenu tega pojma, poskus, da se navidezno dosegljiv namišljeni nadomestek postavi za nedosegljivo, neopisljivo Realno, ki si ga ni mogoče predstavljati.'¹³ Zato situacionističnemu projektu ni treba očitati, da se ukvarja z *empirično* nemogočimi stvarmi – hrepenenje in načrtovanje 'utopične' revolucije ipd. – temveč da operirajo s tem, kar je teoretično nemogoče –, namigujejo, da mora študent šele postati študent oziroma da si mora spet pridobiti domnevne vrline in mora postati idealen, da bi pripomogel k tej 'utopiji'.

Naš sklep bi bil popolnoma nasproten – vsak politični scenarij (tudi revolucionarni), bi moral pragmatično izhajati iz predpostavke, da politična subjektiviteta subjekta ne leži na drugi strani njegovih napak, temveč prav v njihovi domeni; študent je kot politični subjekt naravnost centriran v svoji bedi. Zato je vsak poziv v slogu 'študentske mrhe, samo še malo se potrudite, da zapustite svoje cesarstvo bede, in postali boste popolni, očiščeni in politično osveščeni študenti' napačen že v osnovi. Študentov ni treba nagovarjati kot prihodnjih, potencialnih političnih subjektov, treba jih je prisiliti, da dojamajo, da so že zdaj politični subjekt, ki s svojo neartikulirano, a intenzivno (ne)dejavnostjo še kako sodeluje v oblikovanju družbene pokrajine. Zato današnji študenti ne morejo izbirati, ali hočejo postati politični subjekt, sicer jih ne bo, ampak ali bodo sprejeli, da že delujejo kot politični subjekt, in bodo prevzeli odgovornost za svoja dejanja, sicer jih ne bo.